

Seletuskiri haridus- ja teadusministri määruse „Riikliku tähtsusega teadustaristu toetamine“ eelnõu juurde

1. Sissejuhatus ja eesmärk

Käesolev määrus kehtestatakse riigieelarve seaduse § 53¹ lõike 1 alusel.

Haridus- ja teadusministri määruse „Riikliku tähtsusega teadustaristu toetamine“ kehtestamise eesmärk on reguleerida Eesti teadustaristu teekaardi koostamist ja riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse määramise tingimusi.

Eesti teadustaristu teekaarti, kui investeeringute planeerimise ja prioritseerimise vahendit, on koostatud aastast 2010. Teekaardi alusel on riikliku tähtsusega teadustaristu investeeringuid toetatud alates aastast 2011 ja 24 teadustaristusse on investeeritud kahel möödunud struktuurivahendite perioodil ligi 63,5 miljonit eurot. Lisaks on algselt institutsionaalse uurimistoetuse ühe osana (2013–2020) ning perioodil 2021–2023 eraldi meetmena teadustaristuid toetatud läbi tuumiktaristu toetusmeetme, mille fookuses on olnud taristu avamine välistele kasutajatele. Tuumiktaristu meetme kaudu toetati teadustaristuid aastatel 2013–2023 kokku 7,5 miljonit euroga.

„Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukava 2021–2035“ (edaspidi: **TAIE arengukava**) seab eesmärgiks suurendada teaduse, arendustegevuse, innovatsiooni ja ettevõtluse koostoimes Eesti ühiskonna heaolu ja majanduse tootlikkust. TAIE arengukava üks sambaid on teadussüsteemi baasvõimekuse tagamine; teine tegevussuund seab eesmärgiks kindlustada teadustaristu kättesaadavus ja kvaliteet ning toetada taristu avamist ühiskasutuseks. Määrusega kehtestatavad tingimused panustavad tegevussuuna järgmistesse tegevustesse:

- riikliku tähtsusega teadustaristu investeeringuid planeeritakse korrapäraselt uuendatava tegevuskava alusel ja tagatakse juurdepääs riiklikult olulistele rahvusvahelistele teadustaristutele;
- teadustaristu haldajatel aidatakse jätkusuutlikku majandamismudelit välja töötada ja juurutada, sh toetades taristu teenuste väljaarendamist ja rakendamist ning laborite akrediteerimist, et avada teadustaristu ühiskasutuseks nii ettevõtjatele kui ka avalikule sektorile;
- soodustatakse teadustaristu ühisarendusi koostöös erasektoriga;
- töötatakse välja avatud teaduse ja kõrgjõudlusega arvutusvõimsuse¹³ tagamise põhimõtted ja tegevuskava, kindlustades vajalikud repositooriumid ja teenused.

Lisaks eelnevale annavad olulist tausta ja strateegilist suunda 2022. a I pooles koostatud teadustaristu toetamise põhimõtted¹, mille koostas teadustaristu süsteemi kujundamise töörühm, kuhu olid kaasatud eri tüüpi teadus- ja arendusasutuste, erinevate teadusvaldkondade ning riigi esindajad. Töörühm arutas teadustaristu teekaardi olemust, ülesehitust ja hindamiskriteeriumeid ning teadustaristu rahastamisinstrumente. Detailsemaid soovitusi ja põhimõtteid kogunes rohkem, kuid need koondusid kuue põhilise suunise alla:

- 1) Teadustaristu teekaart on riikliku tähtsusega teadustaristu strateegilise planeerimise ja toetusmeetmete kese, mis katab taristu kogu elutsükli.
- 2) Teekaardi objektide hindamiskriteeriumide ringi tuleb laiendada, pöörates täiendava fookuse avatusele, jätkusuutlikkusele ja koostööle ettevõtlusega.

¹ <https://hm.ee/korgharidus-ja-teadus/teadus-ja-arendustegevus/teadustaristu#teadustaristu-teekaa>

- 3) Teekaardi uuendamine ja hindamine keskendub senisest enam riigi ja asutuste dialoogile.
- 4) Teekaarti juhitakse tulemuste kokkuleppimise ja mõistliku halduskoormusega seire kaudu.
- 5) Rahastamismeetmed tuleb üksteisega võimalikult hästi joondada ja koondada nad ühtse juhtimise alla.
- 6) Riigi huvi teadustaristu planeerimisel ja rahastamisel on kõrge taseme ja mõju saavutamine võimalikult tõhusal moel.

Määruse eelnõu ja seletuskirja koostasid Haridus- ja Teadusministeeriumi teadus- ja arendustegevuse poliitika osakonna *teadustaristu valdkonna juht dr. Aile Tamm*, Haridus- ja Teadusministeeriumi teadus- ja arendustegevuse poliitika osakonna *nõunik Toivo Räim* (7350 125, toivo.raim@hm.ee), Haridus- ja Teadusministeeriumi õiguspoliitika osakonna *õigusnõunik Sander Pelisaar* (735 0261; sander.pelisaar@hm.ee) ning Haridus- ja Teadusministeeriumi teadus- ja arendustegevuse poliitika osakonna *peaekspert Mariann Saaliste* (735 0214; mariann.saaliste@hm.ee).

Eelnõu koostamisel on Haridus- ja Teadusministeerium konsulteerinud Eesti Teadusagentuuriga ning teadustaristu valdkonna ekspertidega Eesti teadus- ja arendusasutustes.

2. Eelnõu sisu

Määruse eelnõu koosneb kuuest peatükist. Esimeses peatükis reguleeritakse üldsätted, teises peatükis reguleeritakse Eesti riikliku tähtsusega teadustaristu süsteemi juhtimisstruktuur. Kolmandas peatükis sätestatakse Eesti teadustaristu teekaardi eesmärk, struktuur, teekaardi uuendamise protsess ning hindamiskriteeriumid, mis on aluseks nii teekaardi uuendamise kui ka rahastamisotsuste puhul. Neljandas peatükis sätestatakse riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse määramise tingimused (hõlmab toetatavaid tegevusi, nõudeid taotlejale ja taotlusele, taotlus- ja hindamisprotsessi kirjeldust ning taotluse eelarvele seatud tingimusi). Viimasel peatükis sätestab rakendussäte teaduskollektsioonide toetusmeetme kehtetuks tunnistamise.

Eelnõu peatükk 1. Üldsätted

Eelnõu § 1 – reguleerimisala

Paragrahvis sätestatakse määruse reguleerimisala. Kehtestatakse Eesti teadustaristu teekaardi koostamise alused, protsessi etapid ja riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse andmise tingimused.

Eelnõu § 2 – eesmärk

Eelnõu §-s 2 sätestatakse määruse eesmärk. Riikliku tähtsusega teadustaristu toetamise eesmärk on tõsta Eesti teadustaristu teekaardile kantud teadustaristute ehk riikliku tähtsusega teadustaristute teaduspõhiste teenuste taset ja jätkusuutlikkust ning suurendada teadustaristu teenuste kättesaadavust paljudele sihtrühmadele.

Eelnõu § 3 – mõisted

Paragrahvis defineeritakse määruse kontekstis olulised mõisted. Mõistete defineerimisel on lähtutud TAIE arengukavast ning teadustaristu toetamise põhimõtete koostamise käigus asjakohaste osalistega eelnevalt valideeritud määratlustest.

Eelnõu peatükk 2. Juhtimine

Eelnõu § 4 – Eesti Teadusagentuur

Eelnõu §-s 4 sätestatakse Eesti Teadusagentuuri ülesanded Eesti teadustaristu süsteemi elluviimisel. See hõlmab teadustaristu komisjoni moodustamist ja selle töö korraldamist; Eesti teadustaristu teekaardi uuendamise korraldamist ning riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse taotlemise korraldamist, sh vastavate tugiprotsesside ning vajalike juhendite ja kordade kehtestamist.

Eelnõu § 5 – Teadustaristu komisjon

Eelnõu §-s 5 sätestatakse teadustaristu komisjoni kui Eesti teadustaristu valdkonna keskse strateegilise nõuandva kogu roll. Komisjon nõustab Eesti Teadusagentuuri nii strateegilise planeerimise tasandil kui toetusmeetme puhul – vastavalt Eesti teadustaristu teekaardi uuendamisel ning riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse andmisel. Samuti kinnitab komisjon iga teadustaristu spetsiifilise tegevuse tulemuslikkuse võtmenäitajad.

Komisjon koosneb paljudest osalistest. Riiki esindab kindlasti kaks TAIE arengukava eest vastutavat ministeeriumi, Haridus- ja Teadusministeerium ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium; teised on eri valdkondade teadlased; erasektori vaatenurkade esindajad ja muud asjaomased, teiste seas näiteks ministeeriumide teadusnõunikud.

Komisjoni ülesanded on mitmetahulised ning võivad vastavalt olukorrale eeldada erinevat liikmeskonna koosseisu ja taset – seetõttu on komisjonil õigus luua spetsiifilisi tegevusliine või ülesandeid silmas pidades ekspertkomisjone, kes kujundavad otsuse, mis esitatakse komisjoni tervikkoosseisule. Näiteks on Eesti teadustaristu teekaarti uuendades mõistlik kaasata kõrgetasemelisi strateegilisi eksperte, kelle osalus kord viie aasta jooksul on ootuspärane, kuid kel ei ole komisjoni töövõime huvides mõistlik osaleda rahastusmeetme otsustusprotsessi igaaastases seires. Paralleeliks on siin Eesti teadusagentuuri hindamisnõukogu, kus samuti on valdkondlikud eksperdikogud, kuhu kuuluvad nii hindamisnõukogu liikmed kui ka väliseksperdid.

Eelnõu peatükk 3. Eesti teadustaristu teekaart

Eelnõu § 6 – Eesmärk

Eesti teadustaristu teekaarti koostatakse eesmärgiga koondada kokku tervikpilt riigi vaates prioriteetsetest teadustaristutest. Paragrahv sätestab teekaardile kuulumise kui eelduse, et kvalifitseeruda määruse raames kehtestatavale toetusele.

Eelnõu § 7 – Teekaardi struktuur

Eelnõu §-s 7 sätestatakse Eesti teadustaristu teekaardi struktuur. Teekaardile kuuluvad teadustaristud, mis võivad olla elutsükli mõttes eri faasides või arenguetappides: alles käivituvad või juba tegutsevad teadustaristud. See tähendab, et kui varasemalt on teekaardi roll olnud näidata suunda ülesehitamise ja käivitavate investeeringute prioriteetide seadmisel, siis – lähtudes teadustaristu toetamise põhimõtetest – on edaspidi teekaardi ülesanne katta teadustaristute elukaar tervikuna.

Teekaardil on kahte tüüpi teadustaristuid: Eesti teadustaristud ning Eesti osalemine rahvusvahelistes teadustaristutes.

Eesti teadustaristud paiknevad Eestis ning on Eesti asutuse või asutuste konsortsiumi hallatavad teadustaristud. Need teadustaristud võivad piirduda Eesti mõõtmega, aga võivad olla ka Eesti kontaktpunktiks või keskuseks osalusele rahvusvahelises teadustaristus.

Osalemine rahvusvahelises teadustaristus tähendab osalust rahvusvahelises teadustaristus või teadustaristu organisatsioonis, mille liikmelisus on eelduseks, et Eesti teadusasutused ja ettevõtted saavad seda taristut kasutada ja ühiselt arendada. Seda tüüpi osalused võivad olla eri küpsusastmes: Eesti juba on liitunud või on selleks ametliku käigu andnud; Eesti ei ole liige ja

teekaardi hindamisprotsessis saab liitumise idee hinnangu selle osaluse strateegilise vajalikkuse kohta Eesti teadussüsteemi jaoks. Kui hinnang on positiivne, on see signaal alustada liitumist ettevalmistavaid tegevusi.

Eelnõu § 8 – Teekaardi uuendamine

Eelnõu §-s 8 on esitatud teekaardi uuendamise protsess etappide kaupa. Eesti teadustaristu teekaarti uuendatakse kord viie aasta jooksul. See algab Haridus- ja Teadusministeeriumi korraldusega Eesti Teadusagentuurile algatada teekaardi uuendamine.

Eesti Teadusagentuuri etapis teeb peamise sisulise hindamistöo teadustaristu komisjon, kes lähtub oma hinnangutes määruse §-s 9 sätestatud hindamiskriteeriumidest ning nõuetest §-s 10. Komisjon esitab Eesti Teadusagentuurile ettepaneku, kus iga hindamiseks esitatud teadustaristu taotluse kohta tehakse soovitus see kas teekaardile jätta, teekaardile arvata või teekaardilt välja arvata. Samuti on komisjonil õigus teha ettepanek teadustaristu ümber korraldada, sh liita eri taristuid.

Eesti Teadusagentuur esitab oma ettepaneku teekaardi uuendamise asjus Haridus- ja Teadusministeeriumile, kes omakorda suunab selle teaduspoliitika komisjonile ja innovatsioonipoliitika komisjonile, kelle roll on hinnata, kas teekaardi ettepanek vastab §-s 6 sätestatud eesmärgile. Teekaart kinnitatakse Vabariigi Valitsus korraldusega.

Eelnõu § 9 – Hindamiskriteeriumid

Eelnõu §-s 9 sätestatakse hindamiskriteeriumid, mille alusel hinnatakse nii teekaardi uuendamisel esitatud taotlusi kui ka riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse taotlusi.

- Teaduslikku taset vaadatakse läbi kõrgetasemelist publikatsioonide – st mis on indekseeritud Web of Science'is või Scopuses –, mille tulemusteni on jõutud läbi vastava teadustaristu kasutamise või mis uue taristu taotluse korral näitavad taristu vajadust.
- Ulatus ja potentsiaalne mõju iseloomustab taristu riiklikku mõõdet ja seda, et huvid ja vajadus, mida esindatakse, on nii teadussüsteemi kui taristuväliste kasutajate vaates laialdased. Teekaardi hindamisel või meetmest rahastuse taotlemisel peab olema võimalik taristu loomisest ja käigus olemisest huvitatud asutuste tahet taasesitataval moel ära näidata.
- Asjakohasust märgib teadustaristu panus TAIE arengukava eesmärkide täitmisel, mis hõlmab eri tasandi seoseid, sh panustamist TAIE fookusvaldkondade eesmärkidesse. Asjakohasuse juures käsitletakse ka panust riigi eri valdkondade poliitikaeesmärkide saavutamisel. Juhul kui valdkondlik ministeerium kinnitab, et vastav teadustaristu on oluline ministeeriumi valdkondliku teadus- ja arendustegevuse või laiemate valdkondlike eesmärkide saavutamiseks, kaasneb sellega ka ootus ja eeldus, et vastav ministeerium panustab teadustaristu jätkusuutlikusse ning osaleb selle arengute suunamisel.
- Kasutatavus on oluline võtmenäitaja, mis väljendab väga selgelt teadustaristu vajalikkust. Teekaardi teadustaristud on väga eripalgelised, mistõttu ei saa eeldada, et kasutatavuse jälgimiseks oleks võimalik välja töötada üks universaalne meetodika. Seepärast on igal teadustaristul kohustus kasutatavust seirata läbipaistva meetodikaga ning valdkonna spetsiifikat arvesse võttes.
- Jätkusuutlikkus on seotud peamiselt juhtimisega ning tähendab, et taristul on mõistlik strateegilise juhtimise struktuur ja mitmeaastane majandusliku toimetuleku plaan.
- Avatud teaduse eesmärkide toetamine väljendub teadustaristute puhul erinevalt ja märgib panust teadustöö protsesside ja tulemuste laiemasse avalikustamisse.

Era- ja kolmanda sektori vajadused ja hõlmatus ei ole esitatud eraldi kriteeriumina, vaid need andmed moodustavad osa mitmest eri kriteeriumist (nt ulatus ja potentsiaalne mõju, asjakohasus ning kasutatavus).

Eelnõu § 10 – Riikliku tähtsusega teadustaristutele rakenduvad nõuded

Kui eelnõu §-s 9 sätestatud hindamiskriteeriumid tulenevad teadustaristu toetamise põhimõtetest, siis paragrahv 10 seab riikliku tähtsusega teadustaristutele mõned praktilist laadi nõuded, sealhulgas ka nõude avalikustada taristu tegevuse tulemlikkust kirjeldavad võtmenäitajad, mis teekaardi uuendamisel lepitakse kokku taristukomisjoniga. Need võtmenäitajad võimaldavad teha Eesti Teadusagentuuril riiklikult tähtsate taristute tulemlikkuse seiret ja anda taristukomisjonile täiendavat sisendi, et rahastamisaotlusi hinnata.

Eesti Teadusinfosüsteem on Eesti teadussüsteemi iseloomustav terviklik andmekogu; kogu riikliku tähtsusega teadustaristut puudutav info asub seal. See on oluline nii taristute hindamisel kui ka taotlemisel. Eesti teadusinfosüsteemist kui andmeallikast pärib teadustaristute teenuste kohta infot näiteks ADAPTER-i keskkond.

Riikliku tähtsusega teadustaristu puhul on oluline, et selle valitsemine ning õigused ja kohustused oleksid konsortsiumi partnerite vahel kokku lepitud – seetõttu peavad konsortsiumis osalevad asutused sõlmima konsortsiumilepingu.

Paragrahvis sätestatakse riigi roll riikliku tähtsusega teadustaristu juhtimises: ministeerium(id) on esindatud nõukogus, mille ülesanne on strateegiline juhtimine. Samuti on nõukogus esindatud teadustaristu omanikud ja huvipoolte esindajad. Et välistada rolli- ja huvide konflikt ei osale nõukogu liikmed taristu operatiivjuhtimises – nõukogu roll on sõnastada strateegilised sihid ning hinnata nende täitmist. Operatiivjuhtimise tasandi korraldus ja meeskonna komplekteerimine on taristu omanike otsustada.

Eelnõu peatükk 4. Riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse määramise tingimused

Eelnõu § 11 – Toetuse eesmärk

Eelnõu §-s 11 sõnastatakse toetuse eesmärk – Eesti teaduse, ühiskonna ja majanduse arenguks vajalike teadustaristu teaduspõhiste teenuste kättesaadavus erinevatele sihtrühmadele.

Eelnõu § 12 – Toetatavad tegevused

Riikliku tähtsusega teadustaristu toetus on tervik, mis koosneb kolmest osast: riikliku tähtsusega teadustaristu tegevustoetus, riikliku tähtsusega teadustaristu investeringutoetus ning rahvusvahelise teadustaristu algatatud teaduskoostöös osalemise toetus. Et toetust küsida, saab esitada ühe taotluse. Komisjon hindab seda tervikuna, kuid toetusmeetme elluviimise paindlikkuse ja finantsplaneerimise seisukohast on mõistlik, et komisjonil on õigus esitada Eesti Teadusagentuurile rahastamisetpanek iga taotluse puhul kolme toetuse osa jaoks eraldi. See võimaldab vajadusel näiteks investeringuid mitmeaastases plaanis ajatada ning teha terviktaotluses osade suhtes positiivseid ja negatiivseid rahastamisotsuseid.

Toetusel on kolm osa.

- 1) Riikliku tähtsusega teadustaristu tegevustoetus on riigipoolne panus teadustaristu strateegiliste eesmärkide saavutamiseks vajalike tegevuskulude katmiseks. Need kulud on eri teadustaristutel väga erinevad, mistõttu määruuses ei seata rangeid kitsendusi, vaid võimaldatakse taotluses põhjendada, kuidas konkreetsed kulud on seotud taristu eripära ja rahastamismudeliga.
- 2) Riikliku tähtsusega teadustaristu investeringutoetus on riigipoolne panus investeringutesse, mis on vajalikud vastava teadustaristu uute teenuste loomiseks ning toimivate teenuste kvaliteedi säilitamiseks ja tõstmiseks. Investeringutoetuse puhul on oluline paindlikkus ja seetõttu on kirjeldatud erinevad tegevused, mis meetmesse sobituvad. Need kattuvad suuresti tegevustega, mis olid abikõlbulikud lõppenud struktuurivahendite perioodi riikliku tähtsusega teadustaristu investeringutele suunatud meetmest. Investeringutoetuse puhul peab teadustaristu investeringuettepanek moodustama sisulise terviku ning olema kogumaksumusega vähemalt 100 000 eurot.

- 3) Rahvusvahelise teadustaristu algatatud teaduskoostöös osalemise toetus on toetus teadus- ja arenduskoostööks, mille on algatanud rahvusvaheline teadustaristu või teadustaristu organisatsioon, millega Eesti on liitunud Vabariigi Valitsuse korralduse või otsuse alusel või mille liikmelisus on ratifitseeritud Riigikogus, ning mis on loetletud kehtival teekaardil. Eesti strateegiline huvi on liikmestaatusega kaasnevaid teaduskoostöö võimalusi maksimaalselt ära kasutada.

Eelnõu § 13 – Baasteenuse toetamine

Kõik teadusvaldkonnad sõltuvad üha enam võimekusest töötada andmemassiividega: suuri andmemahte on vaja salvestada, suure läbilaskevõimega akadeemilise andmesidevõrgu² kaudu liigutada ning uute teadustulemusteni jõudmiseks tuleb kasutada arvutamisel kõrgjõudlusega arvutusvõimsust³. Teadustaristu vaatest sõltuvad ka Eesti riikliku tähtsusega teadustaristud oma valdkonnaspetsiifiliste andmehaldusteenuste osutamisel ja arendamisel suuresti kvaliteetse füüsilise andmetaristu olemasolust.

Et Eesti teadustaristu süsteemis osalejate rollijaotus oleks selgem ning koostöö ja investeeringud tõhusamad, käsitletakse teadusvaldkondade ülese kvaliteetse akadeemilise andmesidevõrgu teenust ning kõrgjõudlusega arvutusvõimsuse ja andmete salvestamise teenust baasteenusena, mida Haridus- ja Teadusministeerium toetab otse Eesti Teadusarvutuste Infrastruktuuri ning Eesti Hariduse ja Teaduse Andmesidevõrgu kaudu, mitte määruses sätestatud toetuse määramise tingimustel. Kvaliteedi hindamise vajadus seejuures ei kao ja mõlemad teadustaristud peavad ka edaspidi läbima teekaardi uuendamise.

Baasteenuse kaudu toetatavad teenused on valdkonnaülese ja universaalse iseloomuga – tagatud on füüsiline taristu, mis lubab salvestada, liigutada ja arvutada iga teadusvaldkonna andmeid. Teisisõnu: baasteenuse kaudu toetatakse horisontaalset teenust, mis on kriitiline Eesti teadussüsteemile tervikuna. Eesmärk on tsentraliseerida baasteenusega seotud investeeringud ja tegevused, et teadustaristud ei dubleeriks ebamõistlikult. Seejuures ei lõhu baasteenus häid tavasid, mis kuuluvad olemuslikult mõne teadustaristu töövoos juurde. Näiteks kui osalus rahvusvahelises teadustaristus eeldab, et andmete säilitamine on lahendatud ühiselt rahvusvahelises mõttmes, ei ole see baasteenuse vaatest probleem.

Oluline on rõhutada, et baasteenuse skoop lõpeb valdkonnaüleisel taristuinvesteeringute ja tegevuste tasemel ega sekku valdkonnaspetsiifiliste teadustaristute andmehalduse teenustesse, mille fookus on juba konkreetse teadusvaldkonna andmestruktuuril jm. Need valdkonnaspetsiifilised teadustaristud saavad oma tegevusteks taotleda selle meetmest toetust. Baasteenust pakkuvad teadustaristud peavad avalikustama oma teenuste ulatuse ja tingimused ülejäänud teadustaristutele, kel on vaja selle infoga arvestada teekaardi uuendamisel või toetuse taotluse koostamisel. Riikliku tähtsusega teadustaristutel on mõistlik enne taotluse esitamist koordineerida Eesti Teadusarvutuste Infrastruktuuri ning Eesti Hariduse ja Teaduse Andmesidevõrguga investeeringud taristusse, mille ülesanne on andmete salvestamine, liigutamine ja arvutamine.

Eelnõu § 14 – Nõuded toetusetaotlusele ja taotlejale

Eelnõu § 14 sätestab nõuded toetusetaotlusele. Taotlusi saab esitada ainult Eesti teadustaristu teekaardile kantud riikliku tähtsusega teadustaristu kohta. Iga teadustaristu kohta võib esitada ühe taotluse, mis võib koosneda tegevustoetuse ja investeeringutoetuse osast. Rahvusvahelise teadustaristu algatatud teaduskoostöös osalemise toetuse osa saavad esitada taristud, millega Eesti on liitunud Vabariigi Valitsuse korralduse või otsuse alusel või mille liikmelisus on ratifitseeritud Riigikogus, ning mis on loetletud kehtival teekaardil. Toetust võib taotleda Eesti teadustaristu teekaardil oleva riikliku tähtsusega teadustaristu omanik. Kui omanikuks on mitme asutuse konsortium, siis esitab taotluse konsortiumilepingus kokku lepitud juhtasutus.

² Riiklik teaduse ja hariduse andmesidevõrk e *National Research and Education Network* (NREN)

³ Kõrgjõudlusega arvutusvõimsus e *High Performance Computing* (HPC)

Eelnõu § 15 – Taotlemise ja hindamise korraldus ning aruandlus

Eelnõu §-s 15 sätestatakse tingimused, millest Eesti Teadusagentuur toetuse taotlemisega seotud toimingute korraldamisel lähtub. Taotluste hindaja on teadustaristu komisjon, mille töökorraldust avab täpsemalt määruse § 5. Toetuse taotlemise, hindamise ja aruandlusega seotud korra ja kõik juhendmaterjalid valmistab ette Eesti Teadusagentuur.

Eesti Teadusagentuuril on õigus (aga mitte kohustus) seada toetusetootlusele piirmäärad. Kui vaja, võib ta koostada spetsiifiliste teadustaristute jaoks täpsustavad taotlemise korrad. Need erijuhtumid võivad tekkida, kui näiteks on tarvis arvestada rahvusvahelise teaduskoostööga seotud rahvusvaheliste organisatsioonide olemust ja eritingimusi.

Teadustaristu komisjon hindab igal aastal toetusetootlusi, analüüsides senise tegevuse edukust ja järgmiseks aastaks kavandatud tegevusi ning arvestades taristu vastavust määruse §-s 9 nimetatud kriteeriumidele ja §-s 10 esitatud nõuetele. Komisjon teeb Eesti Teadusagentuurile ettepaneku rahuldada taotlus kas täielikult või osaliselt või jätta see rahuldamata, andes eraldi hinnangu igale toetuse osale (tegevustoetus, investeringutoetus ja rahvusvahelise teaduskoostöö toetus). Kui toetuse kasutamisel ilmnevad kaalukad asjaolud, mis seda tingivad, võib komisjon teha ettepaneku toetuse maksmine enne tähtaega lõpetada.

Eelnõu § 16 – Eelarve

Taotlus on konsortsiumi kohta üks tervik. Toetuse kolm alamosa ning nende tegevused ja eelarve jaotumine partnerite vahel lepitakse konsortsiumi tasemel eelnevalt kokku.

Tegevustoetuse ning investeringutoetuse ühine keskmine toetuse määr on kuni 70% taotluses esitatud tegevuste mahust. See tähendab, et vastavalt riikliku tähtsusega teadustaristu konsortsiumi struktuurile ja finantstaustale jääb (võrreldes toetuse liigi suhtes fikseeritud toetuse määraga) teatav lisapaindlikkus: eri asutustel võib olla erinev suutlikkus panustada kas tegevustoetusse või investeringutesse, samuti võivad erineda eri teadustaristute vajadused saada kumbagi toetuse osa. Siin on võimalik kombineerida riigi toetust ja asutuste sisemisi teadustaristu toetamise meetmeid.

Toetuse määr rahvusvahelise teaduskoostöö toetuse puhul on kuni 95%, sest vähemalt osaliselt on tegemist juba 2023. a I pooles alustatud tegevuste ülekandmisega selle määrusega kehtestatud meetmesse ning nende tegevuste toetuse määr on 95%. Ühtlasi on rahvusvahelise teaduskoostöö toetuse näol tegemist pigem grandi tüüpi tegevusega, kus väike omavastutuse määr on asjakohane.

Teadustaristu omanikult oodatav panus – tegevustoetuse ning investeringutoetuse puhul kokku vähemalt 30% ja rahvusvahelise teaduskoostöö toetuse puhul vähemalt 5% – ei ole surutud liigsetesse raamidesse. Lubatud on kõikide selliste vahendite kasutamine, mille puhul rahastaja ei ole seadnud piiranguid nende vahendite näitamisele omafinantseeringuna (nt baasfinantseerimine, asutuse teenitudomatulu, mõne ministeeriumi toetus teadustaristule jm). Kuigi asutustelt oodatava panuse määr võib esmapilgul (võrreldes lõppenud ja käivituva perioodi struktuurivahendite meetmete või tuumiktaristu toetusmeetmega) tunduda suur, tuleb siin arvestada, et määruse alusel eraldatava riigipoolse toetuse skoop on varasemate meetmetega võrreldes terviklikum ja laiem: toetuse üks osa on tegevustoetus, mis on seni olnud asutuste kui teadustaristute omanike vastutada ja kanda. TAIE arengukava teadustaristule pühendatud tegevussuunas ja teadustaristu toetamise põhimõtetes on olulisel kohal jätkusuutlik majandamismudel, mille vundament on asutuse seatud prioriteetide ja võetud vastutuse ning riigipoolse täiendava rahastamise kombinatsioon. Riikliku tähtsusega teadustaristu tõhus toimimine on omaniku ja riigi ühine pingutus.

Tegevuste eelarve mahust kuni 15% võivad moodustada kaudsed kulud.

Siin on viidatud konkurentsiseadusele ja üldisele grupierandi määrusele. Konkurentsiseaduse § 34² kohaselt on toetuse andjal kohustus teavitada toetuse saajat, et antav abi on riigiabi; samuti peab ta teavitama toetuse saajat grupierandi määruises sätestatud üldpõhimõtetest abi saajale antava abi puhul, sealhulgas antava toetuse määrast. Vastavalt üldise grupierandi määrusele ei tohi riigiabina teadusuuringu taristule antava abi määr ületada 50% abikõlblikest kuludest. Abi

andjal on kohustus esitada hiljemalt 10 tööpäeva enne kavandatava individuaalse riigiabi andmist või abikava rakendamist Euroopa Komisjoni kehtestatud nõuetele vastav grupierandiga hõlmatud riigiabi andmise kokkuvõtlik teabeleht (edaspidi: **grupierandi teatis**) kirjalikult ja Euroopa Komisjoni poolt ettenähtud veebirakenduse kaudu elektrooniliselt Rahandusministeeriumile läbivaatamiseks.

Eelnõu peatükk 5. Rakendussätted

Eelnõu § 17– Teaduskollektsioonide toetuse taotlemine

Eelnõu §-s 19 sätestatakse tingimused, mis puudutavad teaduskollektsioone, mida toetatakse haridus- ja teadusministri 1. aprilli 2011. a määruse nr 11 „Teaduskollektsioonidele esitatavad nõuded ning teaduskollektsioonide finantseerimise taotlemise, taotluste läbivaatamise ja finantseerimise otsustamise tingimused ja kord“ alusel. Teaduskollektsioonide toetusmeede ei ole riikliku tähtsusega teadustaristu toetusmeetme kõrval paralleelse instrumendina asjakohane ja seetõttu meede lõpetatakse. Senised toetused eraldatakse teaduskollektsioone haldavatele asutustele samadel tingimustel, kuid seda juba teadus- ja arendusasutuse tegevustoetuse osana või teadus- ja arendusasutuse sihttoetusena.

Eelnõu § 18 – Määruse kehtetuks tunnistamine

Haridus- ja teadusministri 1. aprilli 2011. a määrus nr 11 „Teaduskollektsioonidele esitatavad nõuded ning teaduskollektsioonide finantseerimise taotlemise, taotluste läbivaatamise ja finantseerimise otsustamise tingimused ja kord“ tunnistatakse kehtetuks.

3. Riigiabi analüüs

Riigiabi reeglistiku eesmärk on välistada igasugune Euroopa Liidu (EL) siseturu kaitset kahjustav ja konkurentsi moonutav keelatud riigiabi ettevõtjatele. Riigiabi reguleerivad EL-i õigusaktid, riigi tasandil aga konkurentsiseaduse riigiabi peatükk (6. ptk). Vastavalt EL-i toimimise lepingu artikli 107 lõikele 1 on igasugune liikmesriigi või tema ressurssidest ükskõik missugusel kujul antav abi, mis kahjustab või ähvardab kahjustada konkurentsi, soodustades teatud ettevõtjaid või teatud kaupade tootmist, ühisturuga kokkusobimatu – niivõrd, kuivõrd see kahjustab liikmesriikide vahelist kaubandust.

Otsustades, kas tegemist on riigiabiga, tuleb toetusmeedet hinnata viie kriteeriumi alusel:

- 1) abi antakse riigi, linna või valla vahenditest;
- 2) abi antakse ettevõtjale;
- 3) abimeetmel on valikuline iseloom;
- 4) abimeede annab abi saajale majandusliku eelise;
- 5) abimeede moonutab või võib moonutada konkurentsi ja kahjustab kaubandust Euroopa Liidu riikide vahel.

Üksnes siis, kui abi vastab kõikidele kriteeriumidele, on tegemist riigiabiga.

- 1) Abi antakse riigi sekkudes või riigi ressurssidest

Riigiabiks loetakse neid eeliseid, mis tulevad otse või kaudselt riigi ressurssidest. Käesoleva määruse alusel rahastatakse riikliku tähtsusega teadustaristuid riigieelarve vahenditest.

- 2) Abi antakse ettevõtjale

Euroopa Kohtu praktika järgi tuleb ettevõtjaks lugeda kõiki üksusi, mis tegelevad majandustegevusega. Seejuures ei ole oluline nende üksuste õiguslik seisund ega rahastamise viis. Määrav on vaid asjaolu, kas faktiliselt tegeldakse majandustegevusega.

Toetust võivad taotleda asutused, kes on riikliku tähtsusega teadustaristu omanikud. Kuigi suurem osa meetmest toetuse saajaid ei ole äriühingud, on praegu oluline see, kas toetust saanud asutused tegelevad majandustegevusega või mitte. Ka enamik teadus- ja arendusasutustest tegeleb suuremal või vähemal määral majandustegevusega.

Vastavalt teadus- ja arendustegevustegevuseks ning innovatsiooniks antava riigiabi raamistikus sätestatule ei sisalda teadus- ja arendusabi teadusasutustele või teadusuuringute taristule riigiabi, kui tegemist on teadusasutuste ja teadusuuringute taristu muu kui majandustegevuse (nt õpetamine, sõltumatu teadustegevus, teadusuuringute tulemuste levitamine, teadmussiirdega seotud tegevus, kui saadav kasum investeeritakse teadusasutuse või taristu mittemajandustegevusse) rahastamisega; kui teadusasutust või teadusuuringute taristut kasutatakse peaaegu täielikult muuks kui majandustegevuseks ja majandustegevus on vaid kõrvaltegevus (mitte üle 20% üldisest aasta tegevusmahust); kui tegemist on teadusasutuste või teadusuuringute taristu majandustegevusega (nt lepingulised teadusuuringud või teadusteenused), aga seda tehakse turutingimustel.

Ülikoolidel ning teadus- ja arendusasutustel on vastavalt teadus- ja arendustegevuse korralduse seadusele kohustus hoida raamatupidamises majandustegevus ja muu kui majandustegevus lahus; samuti on teadus- ja arendusasutustel kohustus investeerida põhitegevuste ja põhitegevustega kaasnevate tegevuste tulemustest saadav kasum teadus- ja arendustegevusse, selle tulemuste levitamisse või õpetamisse. Avalik-õiguslike ja riigi teadus- ja arendusasutuste majandustegevuse maht jääb üldiselt alla 20% asutuse tegevuse kogumahust, seega on majandustegevus nendes asutustes vaid kõrvaltegevus. Kui tegemist on majandustegevust toetava teadustaristu rajamise või uuendamisega, tuleb majandustegevuse ja muu kui majandustegevuse rahastamist, kulusid ja tulusid arvestada eraldi, samuti peab taristu toimimise või kasutamise eest võetav tasu vastama turuhindadele. Juurdepääs taristule peab olema avatud mitmele kasutajale, läbipaistev ja mittediskrimineeriv.

Riikliku tähtsusega teadustaristu meetmest toetatakse teadustaristu tegevuskulusid, investeeringuid ning rahvusvahelise teadustaristu või teadustaristu organisatsiooni algatatud teaduskoostööga seotud kulusid. Konkreetsete kulud sõltuvad teadustaristu spetsiifikast ja vajadustest, kuid fookuses peab olema teadustaristu kui teadus- ja arendustegevust toetava tugistruktuuri ja -teenuste kompleksi arendamine. Seega ei toetata antud meetmest üldiselt asutuste majandusliku iseloomuga tegevusi.

3) Abimeetmel on valikuline iseloom

Riikliku tähtsusega teadustaristu rahastamiseks korraldatakse taotlusvoor, millel osalejad peavad vastama teatud tingimustele, sh kuuluma Eesti teadustaristu teekaardile. Rahastatakse vaid hindamisel parimaid tulemusi saanud taotlusi. Eespool nimetatut arvestades võib öelda, et antud meetmel on valikuline iseloom.

4) Abimeede annab abi saajale majandusliku eelise

Abimeede võib anda toetuse saajale majandusliku eelise, sest see võib panna aluse uute rakenduste ja teenuste väljatöötamisele, mida suure tõenäosusega turul ei ole ning mille järele on või tekib vajadus. Et aga toetuse saamise eeldus on teadustaristu teenuste avamine laiemale avalikkusele kui vaid taristu omanikering, on ka võimalike kasusaajate ring laiem ega piirdu toetuse saajatega.

5) Abimeede moonutab või võib moonutada konkurentsi ja kahjustab kaubandust Euroopa Liidu riikide vahel

Antud meetme raames antava toetuse puhul on raske näha konkurentsi moonutamist või kaubanduse kahjustamist EL-i riikide vahel.

Kokkuvõttes võib öelda, et kuna toetatavad tegevused on üldiselt mittemajanduslikud ning toetuse saajatel on majandusliku eelise saamine pigem vähetõenäoline, ei ole antav abi riigiabi.

Toetuse andja analüüsib toetust määrates, kas tegemist on majandustegevust toetava teadusuuringute taristuga ning rakendab vastavat toetuse määra. Analüüs viiakse läbi analüüsitakse ka siis, kui toetuse saaja on äriühing.

4. Eelnõu võrdlev analüüs

Eelnõu on kooskõlas Eesti Vabariigi põhiseaduse ja teiste õigusaktidega. Eelnõul ei ole puutumust Euroopa Liidu õigusega.

5. Määruse mõjud

Kavandatud muudatus – riikliku tähtsusega teadustaristu toetamine

Muudatus

Muudatusega korrastatakse Eesti teadustaristu teekaardi koostamise ja riikliku tähtsusega teadustaristu toetamise tingimusi. Meetme kaudu toetatakse ulatuslikult Eesti teadlaskonna, erasektori ja ühiskonna vajadusi arvestavate teadustaristute jätkusuutlikkust ja arengut, mille tulemusel on Eesti teadlastel paremad tehnilised tingimused tippteadusteha ning ettevõtetel tugevam baas luua uusi ja teadmismahukaid tooteid ja teenuseid.

Sotsiaalsed mõjud, mõju majandusele, mõju loodus- ja elukeskkonnale, mõju regionaalarengule

Muudatusega kaasnevat sotsiaalset, majanduslikku, loodust ja elukeskkonda puudutavat mõju on raske ette hinnata. Mõju ulatus oleneb konkreetse toetust saanud riikliku tähtsusega teadustaristu tegevusvaldkonnast ja selle kaudu mõjutatavatest teadussuundadest. Muudatus kajastub kõikjal eeldatavasti positiivselt, sest tegevuse üks eesmärk on panustada Eesti pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ arenguvajaduste lahendamisse või TAIE arengukava fookusvaldkondade arendamisse.

Muudatus panustab tõenäoliselt nii kaudselt kui ka otseselt Eesti regionaalarengusse. Praegustest riigile olulistest teadustaristutest paiknevad näiteks Keskkonnaobservatooriumi mõõtmisjaamad ja baasid mitmel pool üle Eesti ning Meretehnoloogia ja hüdrodünaamika teadustaristu (SCC) teaduslaborid tegutsevad Kuressaares.

Teadustaristu kasutamises tulemused avaldavad eeldatavalt mõju kogu Eesti majanduse ja ühiskonna arengule ja seetõttu parandavad nii elukeskkonda kui majandustegevust kõigis Eesti piirkondades. Muudatus avaldab positiivset mõju teadmispõhise ühiskonna arengule ning panustab ühtlasi teaduspõhisesse kõrgharidusõppesse.

Mõju avaliku sektori rahastamisele, sh kuludele ja tuludele

Muudatusega kaasnevad Eesti riigieelarvele täiendavad kulud. Varem on riikliku tähtsusega teadustaristu investeeringuid rahastatud Euroopa Liidu struktuurivahenditest. Uue perioodi struktuurivahendite tingimused ei luba teadustaristu investeeringuid, ent teadussüsteemi arengu seisukohast on teadustaristusse investeerimine pikaajaline protsess ja vajadus. Seetõttu rahastatakse riikliku tähtsusega teadustaristut (sh varem struktuurivahenditest toetatud investeeringuid) edaspidi terviktoetusena riigieelarve vahenditest. Riikliku tähtsusega teadustaristu toetuse mahuks on (alates 2024. aastast) kavandatud 5,5 mln eurot aastas. Toetusmeetme taotlusvooru korraldamiseks ja riikliku tähtsusega teadustaristu toetamiseks vajaminevad vahendid on planeeritud Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvesse.

Sihtrühm

Muudatuse sihtrühm on riikliku tähtsusega teadustaristu omanikud.

Mõju esinemise ulatus ja sagedus

Mõju ulatus ja sagedus on keskmine: riikliku tähtsusega teadustaristu toetusmeetme planeeritud eelarve moodustab Haridus- ja Teadusministeeriumi teadus- ja arendustegevuse poliitika valdkonna kogueelarvest alla 3,5%, kuid tegemist on pikaajalise kohustusega.

Ebasoovitavate mõjude risk

Ebasoovitavad mõjud puuduvad.

6. Määruse rakendamiseks vajalikud kulud ja määruse rakendamise eeldatavad tulud

Määruse rakendamisega lisatulusid ei kavandata. Määruse rakendamiseks vajalikud rahalised vahendid on kavandatud Haridus- ja Teadusministeeriumi eelarvesse.

7. Määruse jõustumine

Määrus jõustub üldises korras.

8. Eelnõu kooskõlastamine

Eelnõu kooskõlastatakse Rahandusministeeriumi ja Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumiga ning esitatakse arvamuse avaldamiseks Justiitsministeeriumile, Kaitseministeeriumile, Kliimaministeeriumile, Kultuuriministeeriumile, Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumile, Siseministeeriumile, Sotsiaalministeeriumile, Välisministeeriumile, positiivselt evalveeritud teadus- ja arendusasutustele, Eesti Teaduste Akadeemiale, Eesti Noorte Teaduste Akadeemiale ja Eesti Teadusagentuurile.

Katrin Pihor

teadus- ja arendustegevuse poliitika osakonna juhataja